

О. Шкута

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

**ПРОБЛЕМА ДОВЕДЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
ВЧИНЕННЯ ЗАСУДЖЕННЯ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ
НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНУ**

Вивчення нами практики роботи Міністерства юстиції України з засудженими в місцях несвободи показало, що важливе значення для розкриття насильницького злочину, вчиненого засудженим у місцях несвободи, має його суб'єктивна сторона.

Це пов'язано з тим, що в більшості випадків засуджені, які не виконують законних вимог адміністрації, необґрунтовано відмовляються від праці, схильні до конфліктів; вживають спиртні напої, наркотичні засоби, психотропні речовини або їхні аналоги чи інші засоби, що одурманюють; виготовляють, зберігають і розповсюджують заборонені предмети; схильні до вчинення в місцях несвободи нового насильницького злочину на свою користь.

Не вдаючись у подальшу дискусію з цього приводу, ми на підставі аналізу вищезазначених концептуальних підходів до розуміння вчинення в місцях несвободи засудженим нового насильницького злочину робимо висновок, що його суб'єктивна сторона є досить складною й неоднозначною.

Теоретичною базою написання статті стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю.М. Антоняна, Л.В. Багрія-Шахматова, О.М. Бандурки, М.П. Барабанова, В.С. Батиргареевої, І.Г. Богатирьова, О.І. Богатирьової, М.Г. Вербенського, П.А. Вороб'я, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, В.К. Гришука, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової,

О.М. Джужі, А.І. Долгової, В.М. Дрьоміна, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, О.Г. Кальмана, І.І. Карпеця, В.В. Коваленка, О.Г. Колба, І.М. Копотуна, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, І.П. Лановенка, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненка, П.П. Матишевського, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, П.П. Михайленка, С.С. Мірошниченка, А.А. Музики, Д.Й. Никифорчука, Ю.В. Орла, В.І. Осадчого, М.С. Пузирьова, Г.О. Радова, А.В. Савченка, О.В. Старкова, В.В. Сташиса, А.Х. Степанюка, В.Я. Тація, В.М. Трубникова, В.О. Тулякова, Г.А. Туманова, П.Л. Фрися, М.І. Хавронюка, В.Б. Шабанова, В.І. Шакуна, О.О. Шкути, В.Є. Южаніна, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка, М.М. Яцишина й інших дослідників.

Метою статті є вивчення суб'єктивної сторони вчиненого засудженим у місцях несвободи насильницького злочину.

Під суб'єктивною стороною насильницького злочину вчиненого засудженим у місцях несвободи розуміють психічну діяльність особи, яка відбуває покарання й безпосередньо пов'язана з вчиненням нового злочину. Ми поділяємо позицію вітчизняного вченого В.П. Ємельянова стосовно того, що, утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, суб'єктивна сторона злочину є його внутрішньою стороною. До її ознак уче-

ний відносить вину, мотив і мету, які органічно пов'язані між собою, залежні одне від одного, але водночас є самостійними психологічними явищами, жодне з яких не може містити в собі інші як складові частини [1, с. 44].

Установлення суб'єктивних ознак насильницького злочину, що вчиняється в місцях несвободи, і доведення суб'єктивної сторони злочину є одним із найскладніших моментів у практичній діяльності. Такої ж думки дотримується й вітчизняний учений Р.В. Вереша, який, досліджуючи суб'єктивну сторону злочину, звертає увагу на те, що майже половина слідчо-судових помилок пов'язана зі спрощеним однозначним і прямолінійним трактуванням суб'єктивної сторони злочинної поведінки [2, с. 58].

Водночас зарубіжна вчена А.В. Корнеева вважає, що ознаки суб'єктивної сторони злочину не мають зовнішньої форми й не можуть безпосередньо сприйматися органами чуття, що створює труднощі в їх пізнанні. Однак вони виражаються зовні в об'єктивних обставинах, вивчення й аналіз яких сприяє встановленню ознак суб'єктивної сторони злочину [3, с. 61].

Утім, дослідження суб'єктивної сторони насильницького злочину, вчиненого засудженим у місцях несвободи, потребує встановлення вини, тобто ставлення особи до дій, а в деяких випадках – їхніх суспільно небезпечних наслідків. Окрім того, в певних випадках обов'язкового значення набувають мотив і мета.

Вина є основною ознакою суб'єктивної сторони, що відображає психічне ставлення особи у формі умислу або необережності до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, в якому виявляється антисоціальна, асоціальна або недостатньо виражена соціальна установка цієї особи щодо найважливіших соціальних цінностей.

Особливо такі діяння засудженої особи під час відбування покарання проявляються тоді, коли вона застоює під час насильницького злочину

фізичну силу, яка виключає можливість її використання з необережності, у зв'язку з чим будь-яке насильство, безумовно, є актом умисної поведінки. Таким чином, ми вважаємо, що вчинення насильницького злочину засудженим у місцях несвободи за своєю природою може бути тільки з умисною формою вини. Оскільки такі посягання є багатооб'єктними, для правильної кваліфікації має бути встановлено умисел винного щодо всіх об'єктів кримінально-правової охорони, на які він посягає. Саме тому вбивство в місцях несвободи з необережності згідно зі ст. 119 Кримінального кодексу України (далі – КК України) не належить до числа насильницьких злочинів.

Отже, для вчинення насильницького злочину засудженим у місцях несвободи характерна активність поведінки, його яскраво виражена спрямованість на досягнення злочинного результату специфічним насильницьким способом, що не властиво для необережних злочинів, у яких суспільно небезпечні наслідки завжди виступають небажаним, побічним продуктом діяльності винного.

Унаслідок того, що низка насильницьких злочинів в місцях несвободи посягають одночасно на два об'єкти й нерідко характеризуються різнорідними як діями, так і наслідками, необхідно з'ясувати психічне ставлення винного до кожної дії та її наслідку. Вирішення цього питання зводиться до аналізу конструкцій складів досліджуваних злочинів.

Вітчизняний дослідник О.Г. Михайлик, вивчаючи структуру видів умислу насильства в установах виконання покарань, дійшов висновку, що вона містить не тільки ставлення особи до злочинного діяння, а й до його наслідків, тобто адаптована тільки до матеріальних складів злочинів. Отже, вид умислу залежить від типу складу насильницького злочину. Якщо наслідки насильства вказані в кримінально-правовій нормі як обов'язкова ознака (ст. ст. 115, 116, 118,

121, 122, 123, 124, 125 КК України тощо), ставлення до нього може бути виражено у вигляді як прямого, так і непрямого умислу. Своєю чергою, якщо склад насильницького злочину сконструйований за типом формального (ст. ст. 126, 392, 393 КК України та інші), його наслідки не впливають на кваліфікацію, умисел може бути лише прямим [4, с. 157].

Варто зазначити, що психічний вплив на потерпілого в насильницьких злочинах (психічне насильство) може бути вчинений із прямим умислом не лише у зв'язку з тим, що склад такого злочину є формальним і вважається закінченим з моменту, коли загроза була виражена зовні й стала відома потерпілому. У випадку погрози взагалі не відбувається реальне застосування насильницьких дій, адже інакше в цей момент вони перетворюються на фізичне насильство, яке вже може спричинити настання суспільно небезпечних наслідків. Водночас на відміну від прямого умислу психологічна конструкція непрямого умислу різко звужує сферу його можливого існування, оскільки він може існувати тільки в злочинах із матеріальним складом [5, с. 180].

Під час вирішення питання про вид умислу, з яким було вчинено насильницький злочин матеріального типу засудженим у місцях несвободи, необхідно оцінювати в сукупності його інтелектуальний і вольовий моменти.

Стосовно інтелектуального моменту закон про кримінальну відповідальність говорить про неминучість (за прямого умислу) або можливість (за прямого й непрямого умислу) заподіяння фізичної шкоди. Розмежовуючи види умислу в такому аспекті, слід враховувати ступінь реальності й конкретності суспільно небезпечних наслідків.

Наприклад, здійснюючи прицільний постріл у голову з близької відстані, винний не може не передбачати саме об'єктивну неминучість заподіяння смерті як заздалегідь відомого в такій ситуації результату його дій. Можливість же настання наслідків, на відміну

від неминучості, характеризується присутністю моменту невизначеності, ймовірністю втручання будь-яких зовнішніх обставин, які можуть перешкодити розвитку причинного зв'язку.

Таким чином, одне й те саме діяння, подібне за об'єктивними ознаками, може бути кваліфіковано або як замах на вбивство чи умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, або як закінчене умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження чи легке тілесне ушкодження.

З цього приводу варто погодитися з вітчизняною дослідницею К.В. Катеринчук, яка вважає, що кримінальна відповідальність за вчинення насильницьких злочинів із непрямым умислом повинна визначатися за фактично заподіяну шкоду незалежно від конкретизованості умислу, оскільки відповідальності за приготування й замах з непрямым умислом не може бути [6, с. 271].

Отже, вивчення суб'єктивної сторони насильницького злочину, вчиненого засудженим у місцях несвободи, має важливе значення для кваліфікації вчиненого злочину й поділу умислу за ступенем визначеності на конкретизований (чіткий) і неконкретизований (невизначений). До речі, у випадку конкретизованого умислу засуджений, вчиняючи насильницький злочин, чітко усвідомлює характер суспільної небезпеки (об'єкт посягання) й передбачає певний злочинний результат. Наприклад, засуджений під час конфлікту з іншим засудженим посягає на його життя й бажає у зв'язку з цим саме настання його смерті, а не якихось інших наслідків. У такому випадку має місце прямий умисел і кваліфікація вчиненого насильницького злочину в місцях несвободи має бути заснована на його спрямованості.

Різновидом чіткого умислу є альтернативний умисел, за якого особа усвідомлює, що посягає на кілька об'єктів кримінально-правової охорони (на життя або здоров'я) і бажає заподіяти будь-яку шкоду, що розрізняється за характером або ступенем суспільної небезпеки (смерть або шкоду здоров'ю

різного ступеня тяжкості). У таких випадках кваліфікація здійснюється за наслідками, що фактично настали.

За неконкретизованого умислу винний має абстрактне, узагальнене уявлення про злочинний результат, кількісні критерії якого ним не оцінюються. Наприклад, завдаючи удари в бійці, особа усвідомлює, що може завдати шкоди здоров'ю, але якої саме, вона не передбачає. Кваліфікація в такому випадку здійснюється за наслідками, що фактично настали.

Суттєве значення для правильної оцінки вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину за суб'єктивною стороною має встановлення спрямованості умислу, під якою мається на увазі «мобілізація інтелектуально-вольових зусиль винного на вчинення діяння, що посягає на певний об'єкт, що здійснюється певним способом, що заподіює конкретні наслідки, що характеризується наявністю певних пом'якшувальних і обтяжувальних обставин» [7, с. 219].

Отже, правильне встановлення спрямованості умислу вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину дає змогу відмежувати одне від одного діяння, повністю схожі за об'єктивними й частково суб'єктивними ознаками. За таким правилом, зокрема, слід відмежовувати вбивство від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило з необережності смерть потерпілого, особливо якщо йдеться про кваліфікацію вбивства, вчиненого з непрямым умислом, і умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент його заподіяння, яке призвело до смерті.

Важливе значення для кваліфікації вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину мають мотив і мета. Так, за підрахунками зарубіжного вченого Р.Д. Шарапова, останні є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони 70% насильницьких злочинів [8, с. 87].

Зазначені ознаки суб'єктивної сторони злочину є факультативними, закон про кримінальну відповідальність надає їм обов'язкового характеру у випадку їх безпосереднього зазначення в диспозиції кримінально-правової норми. Точне встановлення мотивів і мети вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину є умовою їх правильної кваліфікації.

З цього приводу варто звернути увагу на позицію зарубіжного вченого Т.А. Мошкова, який вважає, що мотив і мета тісно пов'язані й взаємообумовлені, але водночас залишаються самостійними категоріями, що характеризують різні аспекти суб'єктивного ставлення винного до злочину. Мотив розкриває зміст посылу особи на вчинення тієї чи іншої дії, а мета визначає напрям її діяльності. По суті мотив і мета по-особливому виражають динамічний і змістоутворювальний аспекти людської активності. Мета не виникає без мотиву, але, з іншого боку, мотив, як і весь вольовий процес, отримує свій зміст завдяки меті внаслідок тієї конкретної діяльності, у якій ця мета знаходить своє втілення [9, с. 146].

Мотивом злочину визнається обумовлене певними потребами й інтересами внутрішнє спонукання, яке викликає в особі рішучість вчинити злочин і яким вона керувалася під час його вчинення [10, с. 117]. Мета злочину являє собою уявну модель результату, якого прагне особа, вчиняючи злочин.

Важливість установлення мотиву вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину вкрай важлива. На це звертає увагу й Г.Ф. Хохряков, підкреслюючи необхідність обов'язкового врахування мотивів пенітенціарного насильства, і зазначає, що на вчинення втечі з установи, на захоплення заручників і на інші злочини подібного роду наважується не еліта злочинного світу, а ті, хто перебуває на дні в'язничної ієрархії. Лідери в ній влаштувалися й почуваються непогано.

Наважуються зневірені. Якщо цього не зрозуміти й не здійснити реформу, напруженість в установах виконання покарань (далі – УВП) ще більше зросте й без тотального насильства не обійдеться [11, с. 34].

В основі злочину можуть лежати лише ті мотиви й різновиди мети, які мають низинну природу (наприклад, корисливий мотив, мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості тощо). Соціально корисні й соціально нейтральні мотиви та різновиди мети не лише не впливають на кваліфікацію, а й у цілому не належать до суб'єктивної сторони злочину, оскільки закон про кримінальну відповідальність визначає особливості мотиву й мети злочину насамперед у тих випадках, коли з ними безпосередньо пов'язано визначення суспільної небезпечності діяння [4, с. 161].

Водночас КК України передбачає як кваліфікаційну ознаку мотиви, які нерідко лежать в основі вчинення насильницьких злочинів в УВП і впливають на кваліфікацію:

1) виконання особою службового, професійного чи громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 152; ч. 2 ст. 153; ст. 345; ст. 348; ст. 350 КК України);

2) корисливі мотиви чи замовлення (п. п. 6, 11 ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 146 КК України);

3) хуліганські мотиви (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України);

4) мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 121; ч. 2 ст. 122; ч. 2 ст. 126; ч. 2 ст. 127; ч. 2 ст. 129 КК України);

5) помста засудженому за виконання громадських обов'язків зі зміцнення дисципліни й порядку в УВП (ст. 392 КК України).

В законі визначені також цілі насильницьких злочинів, що вчиняються засудженими в місцях несвободи: 1) перешкоджання здійсненню службового чи громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115; ст. 345; ст. 348; ст. 350 КК України); 2) приховування

іншого злочину або полегшення його вчинення (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України); 3) перешкоджання виправленню засудженого (ст. 392 КК України).

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, робимо висновок, що вчинення засудженим насильницького злочину в місцях несвободи з інших мотивів або з іншої мети не означає, що особа, яка вчинила такі дії, не підлягає кримінальній відповідальності. Вчинене слід кваліфікувати за відповідними статтями про злочини проти життя і здоров'я або проти волі, честі й гідності особи, або статевої свободи та статевої недоторканості особи, які не включають мотив або мету як кваліфікаційну ознаку.

Насильство завжди протиправне, а мотив і мета лише надають йому специфічність або посилюють кримінальну відповідальність, тим самим впливаючи на кваліфікацію. Так, вироком Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 17 квітня 2018 р. особи були засуджені за напад на працівників УВП (ст. 392 КК України). Відбуваючи покарання у виховній колонії, без дозволу адміністрації в нічний час вони залишили приміщення відділення соціально-психологічної служби (далі – СПС) і прибули в медичну частину установи. Побачивши, що під час відбою засуджені порушують режим, працівники виховної колонії зробили їм зауваження й зажадали повернутися до приміщення відділення. У відповідь на законні вимоги представників адміністрації засуджені їх побили, заподіявши одному легкі тілесні ушкодження, а іншому – тілесні ушкодження середньої тяжкості.

У касаційній скарзі адвокати засуджених, оскаржуючи правильність кваліфікації за ст. 392 КК України, стверджували, що конфлікт стався через особисті неприязні стосунки з потерпілими, що вимагає кваліфікації за відповідними статтями про злочини проти здоров'я людини. Проте судова палата Верховного Суду України в кримінальних провадженнях залишила

вирок суду першої інстанції без зміни, вказавши, що на умисел засуджених вчинити дезорганізацію роботи установи вказує те, що ними була порушена нормальна діяльність колонії; що насильство було застосовано до декількох працівників установи; пошкоджено засоби екстреного зв'язку в приміщеннях медико-санітарної частини; порушено в нічний час спокій засуджених, які перебували там на лікуванні; застосування насильства до потерпілих відбувалося в присутності інших засуджених, дії винних щодо представника влади носили зухвалий і цинічний характер, що могло підірвати авторитет працівників установи в очах засуджених і вкрай негативно вплинути на них. Окрім того, після побиття потерпілий утратив свідомість і фактично без нагляду залишився у відділенні один серед засуджених [12].

Інший приклад. Відповідно до вироку Новобузького районного суду Миколаївської області засуджений, відбуваючи покарання у Новобузькому виправному центрі № 103 Південного міжрегіонального управління з питань виконання покарань і пробації, у приміщенні їдальні під час сварки, яка виникла на ґрунті раптово виниклих неприязних відносин, реалізуючи умисел, спрямований на завдання тілесних ушкоджень, умисно наніс іншому засудженому удар кулаком правої руки в зону лівої щелепи. Дії винного було кваліфіковано як заподіяння легких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 125 КК України) [13].

Вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину за суб'єктивною стороною має розглядатися з урахуванням того, що зазначений злочин може бути вчинений тільки з умисною формою вини. Вид умислу залежить від конструкції складу злочину. Мотив, мета й емоції мають кримінально-правове значення у випадках, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції кримінально-правової норми або впливають із формулювання норми закону як обов'язкові.

У статті досліджено проблему доведення суб'єктивної сторони вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину.

У статті проаналізовано думки вітчизняних і зарубіжних учених, які вивчали проблеми доведення та кваліфікації суб'єктивної сторони насильницьких злочинів, скоєних у місцях несвободи, у кримінально-правовій науці та чинному кримінальному законодавстві.

Автор вивчив практику роботи із засудженими в місцях несвободи Міністерства юстиції України.

Автор проаналізував вчення про суб'єктивну сторону як елемент складу злочину, її ознаки та їхній прояв у злочинах з різними видами складів, а також особливості їх доказування в місцях несвободи.

У статті визначено проблеми доказування прямого та непрямого умислу у злочинах, які вчинили засуджені в місцях виконання покарань.

Автор провів аналіз судової практики щодо питань кваліфікації вини, мотиву й мети вчинення насильницьких злочинів у місцях несвободи.

Автор стверджує, що мотиви й мета вчинення злочину впливають на кваліфікацію як кваліфікаційні ознаки, зокрема корисливі мотиви чи замовлення, хуліганські мотиви, мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості, помста засудженому за виконання громадських обов'язків зі зміцнення дисципліни й порядку в установі виконання покарань, виконання особою службового, професійного чи громадського обов'язку.

Автор робить висновок, що вчинення насильницького злочину засудженим у місцях несвободи за своєю природою може бути тільки з умисною формою вини. Правильне встановлення спрямованості умислу вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину дає змогу відмежувати одне від одного діяння, повністю схожі за об'єктивними й

частково суб'єктивними ознаками. Мотив, мета й емоції мають кримінально-правове значення у випадках, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції кримінально-правової норми або впливають із формулювання норми закону як обов'язкові.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, ознаки, засуджений, насильницький злочин, місця несвободи.

Shkuta O. Problem of proof of the subjective side of committing criminal crimes to convicted persons in penitentiary institution

The article has explored the problem of proving the subjective side of a violent crime has been committed in a penitentiary institution by convicted persons.

The article has analyzed the opinions of domestic and foreign scientists who have studied the problems of proving and qualifying the subjective side of violent crimes that have been committed in criminal correctional facilities in criminal law science and current criminal law.

The author has studied the practice of working with convicted persons in places of detention of the Ministry of Justice of Ukraine.

The author has analyzed the doctrine of the subjective side as an element of the crime, its signs, and their manifestation in crimes with different corpuses delicti, and the features of their proofing in criminal correctional facilities.

The article has identified the problems of proving direct and indirect intent in crimes that have been committed in criminal correctional facilities.

The author has analyzed the case law on the qualification of guilt, motive, and purpose of committing violent crimes in a penitentiary institution by convicted persons.

The author argues that the motives and purpose of the crime affect the qualification as qualifying features, including sordid motives or orders,

hooligan motives, motives of racial, national or religious intolerance, revenge against a convicted person for performing public duties to strengthen discipline and order in the penitentiary institution, the performance by a person of official, professional, or public duty.

The author concludes that the commission of a violent crime has been committed in penitentiary institutions by convicted persons by its nature can only be with an intentional form of guilt. The correct establishment of the direction of the intent of the convicted person to commit a violent crime in penitentiary institutions allows us to distinguish from each other acts that are completely similar to objective and partly subjective signs. Motive, purpose, and emotions have criminal significance in cases where they are directly specified in the disposition of the criminal law or follow from the wording of the law as required.

Key words: subjective side, signs, convict, violent crime, criminal correctional facilities.

Література

1. Ємельянов В.П. Кримінальне право України : загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Харків, 2018. 142 с.
2. Вереша Р.В. Визначення ознак суб'єктивної сторони складу злочину в Особливій частині КК України. Вісник Академії адвокатури України. 2016. Т. 13. № 2 (36). С. 53–61.
3. Корнеева А.В. Теоретические основы квалификации преступлений : учебное пособие / под ред. А.И. Рарога. Москва, 2008. 176 с.
4. Михайлик О.Г. Насильство в установах виконання покарань України: теорія і практика : монографія. Київ : Дакор, 2019. 434 с.
5. Вереша Р.В. Загальна теорія вини у кримінальному праві. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2017. № 2 (35). С. 171–184.
6. Катеринчук К.В. Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Ірпінь, 2019. 539 с.

7. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 583 с.
8. Шарапов Р.Д. Насилие в уголовном праве (понятие, квалификация, совершенствование механизма уголовно-правового предупреждения) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Екатеринбург, 2006. 408 с.
9. Мошков Т.А. Насилие в местах лишения свободы и его уголовно-правовая оценка : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 2010. 204 с.
10. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / Баулін Ю.В. та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація ; 4-те вид., переробл. і допов. Харків, 2010. 456 с.
11. Хохряков Г.Ф. Парадоксы тюрьмы : проблемы, дискуссии, предложения. Москва, 1991. 224 с.
12. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 17 квітня 2018 р. № 310/3065/15-к. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/73641494> (дата звернення: 04.09.2019).
13. Вирок Новобузького районного суду Миколаївської області від 10 грудня 2018 р. № 481/1376/18. URL: <http://reustr.court.gov.ua/Review/78510981> (дата звернення: 04.09.2019).

